

előszeretettel kaczerkódott az újból feléledt pogánysággal...“ (138. l.) A tridenti zsinat történetéből azonban, mint a pápák munkásságának hű tükréből láthatjuk, mint emelkedett ki a pápaság a nézeteltérések zúr-zavarából s mint lett czéltudatosan működő hatalommá Midőn kitűnt, hogy a Nyugot nagyrésze különvált a római Egyháztól, a pápák az újvilág missióiban kerestek maguknak vigasztalást.

A XVII. és XVIII. század politikájának már hű képét rajzolhatjuk, a nélkül, hogy a pápaságnak még csak a nevét is említenünk kellene s csak a XIX. században kezd a pápaság ismét Európa színpadán szerepelni. A vatikáni zsinattal a szentszék kinyilvánítja és érvényre juttatja függetlenségét az államokkal szemben s Mazzini ábrándja, ki a pápakirálylyal a pápaáldozárt is meg akarta semmisíteni, nem valósult egészen. A történelem azon tanúlságot hagyja, hogy „a pápák voltaképen 1870. óta, a mióta uralkodói terheiktől megszabadultak, nyertek elegendő időt és szabadságot arra, hogy mint a világ kormányzói érvényesüljenek“ (210. l.)

Ennyiben adhatunk röviden számot Goyau könyvéről, kinek jeles történetírói tehetségéről egyébiránt a német irodalomban is dícsérettel fogadott újabb munkája: „L' Allemagne religieuse“, „Le Protestantisme“ is bizonyoságot tesz. Itt bemutatott munkája irányánál fogva természetesen kizárólag „a catholicismust szolgálja“ (III. l.) s a pápaság történetéről elterjedt „ferde felfogás“ ellen harszol. Mint ilyen nem ment az egyoldalúságtól és elfogultságtól sem. Így pl. a napisajtó megítélésében határozottan túlzásra ragadtatja magát, midőn azt hatalmával visszélése miatt általánosságban elítéli. „Ez a sajtó — úgy mond — mindenbe beleártja magát s míg önhitt becsúgyában magasra emelkedik, hogy a közerkölcs védelmére keljen, addig szorgalmas vakond módjára minden szennyt és undokságot előhoz a föld gyomrából“. (74. l.)

Kubinyi Viktor fordítása magyaros és lendületes. H. I.

KÜLÖNFÉLÉK.

A főiskolák statisztikája.

A Strassburgban, Trübner kiadásában megjelenő *Minerva* legutóbbi megjelent kötetének (XI. évfolyam) adatait a világ összes főiskolájának népességéről, óhajtanók az alábbiakban ismertetni. Legutóbbi kötetében a tudományos világ ez almanachja az 1901—902. tanévről szól, adatai az 1900—901. tanév *téli* szakáról valók többnyire. Magyarország tudományos egyletei és intézményei koránt sincsenek azzal a pontossággal tárgyalva, mint a többi államokéi, mégis, bár hiányosak, nagyon tanúlságosak.

186 egyetem közül, népességre első helyen van az idén is a párisi 12.171 hallgatóval, második a berlini 12.063 hallgatóval (a legutóbbi kimutatásban 10.827 volt), kik közül immatrikulált, vagyis rendes hallgató 6321, a nyári félévben 10.523 hallgatója volt, közte 5431 r. hallgató, harmadik a kairói Azhar főiskola 9060 hallgatóval, negyedik a bécsi egyetem (1901. nyári félévben) 6009 hallgatóval, kik közül 4810 rendes hallgató, ötödik volt a legutóbbi kimutatásban a madridi és hatodik a nápolyi egyetem, utánuk következett hetediknek a budapesti 5048 hallgatóval akkor, most azonban a „Minerva“ nyomán konstatálandó, hogy a *budapesti egyetem az ötödik helyet* foglalja el 5661 hallgatóval, köztük 5108 rendes hallgatóval. Tehát a budapesti egyetemnek a tavalyi tanév téli szemeszterében több rendes hallgatója volt, mint a bécsi egyetemnek ugyanazon tanév nyári félévében. Hatodik helyen áll a nápolyi egyetem a maga 5165 hallgatójával, hetedik a madridi 5118 hallgatóval, nyolczadik a moszkvai 4483 hallgatóval, kilenczedik a müncheni 4414 hallgatóval, tizedik a new-yorki 4333 hallgatóval, tizenegyedik a bukaresti, mely valóban óriási szaporodást mutat, mert a tavaly harminczadik helyen állott 2296 hallgatóval, most előre tört a tizedik helyre 4314 hallgatóval, — ha helyesek az adatok, mert onnan az adatok is elbalkánosodva: nagyítva, vagy kicsinyítve kerülnek ki a számsz, elferdítve a tények. Tagadhatatlan azonban, hogy a bukaresti egyetem számban jól gyarapodott. Tizenkettedik a cambridgei Amerikában 4288 hallgatóval. Következik Lipese 3763 hallgatóval, tizenegyedik Ann Arbor Amerika Michigan államában 3712 hallgatóval, tizenötödik Szent-Pétervár 3613 hallgatóval, tizenhatodik Oxford 3499 hallgatóval, tizennyolczadik a prágai cseh egyetem 3224 hallgatóval, közte 2718 rendes, tizenkilenczedik a csikágói egyetem 3183 hallgatóval, huszonegyedik Athen mintegy 3000 hallgatóval, huszonkettedik a Cambridge, Angliában, 2985 hallgatóval, huszonharmadik a tokiói japán egyetem 2908 hallgatóval. Ez a japán egyetem nagyon szépen fejlődik, összeköttetést keres a világ valamennyi nagyobb egyetemével; két magyar egyetemnek is küldi kiadványait, melyek német nyelven jelennek meg és igen derék tudományos értekezéseket tartalmaznak. Huszonnegyedik Edinburg 2800 hallgatóval, huszonhatodik Turin 2700 hallgatóval, huszonhetedik Buenos-Ayres 2665 hallgatóval, harminczkettedik Helsingfors 2495 hallgatóval, harminczharmadik Lyon 2458 hallgatóval, harmincznegyedik Róma (1898—9) 2348 hallgatóval, negyvenedik Lemberg 2060 hallgatóval, negyvenegyedik Halle 1995 hallgatóval, negyvenötödik New-York 1904 hallgatóval, ötvenedik Valencia 1728 hallgatóval, ötvenkettedik Grác 1650 hallgatóval, ötvennyolczadik a kopenhágai egyetem 1600 hallgatóval, hatvanegyedik a paduai 1471 hallgatóval, hatvankettedik Bologna (97—98) 1469 hallgatóval, hatvanharmadik Boston 1450 hallgatóval, hatvanegyedik Washington 1433, hatvanötödik Heidelberg

1422 hallgatóval, hatvanhatodik Göttinga 1421 hallgatóval, hatvanhetedik Krakó 1405 hallgatóval, közte a nyári félévben 1225. *Következik hatvannyolczadik helyen Kolozsvár* 1403 hallgatóval, közte 1296 rendes hallgatóval. Kolozsvár a tavalyi kimutatásban még csak a *kilenczvenhetedik* helyen állott, népesség tekintetében most a krakói és a krisztiániai egyetem közt van. Ha az 1901—2. jelenlegi tanév első félévének, vagyis a téli félévnek adatait vesszük, a kolozsvári egyetemnek 1592 hallgatója volt. Ezzel a számmal a „Minerva“ szóban levő kötetében közölt adatok alapján a kolozsvári egyetem hallgatóinak népességét tekintve, a felsorolt 179 egyetem közt *58-dik helyen áll*, népessége egyenlő a kopenhágai egyetemnek tavalyi első félévi népességéhez.

Hetvenedik helyen Palermó áll, mintegy 1400 hallgatóval, hetvenhetedik helyen a prágai német egyetem 1343 hallgatóval, nyolczvanharmadik a strassburgi egyetem 1242 hallgatóval, nyolczvanhatodik a hajdan oly híres szalamankai egyetem mintegy 1200 hallgatóval, nyolczvanhetedik a genfi egyetem 1151 hallgatóval, közte 819 rendes h., kilenczvenkettedik a varsói egyetem 1122 hallgatóval, kilenczvenhetedik a brüsszeli szabad egyetem 1060 hallgatóval, kilenczvennyolczadik Rennes 1057 hallgatóval, századik helyen Nancyt látjuk 1034 hallgatóval, utána következik Innsbruck 1032 hallgatóval. Százhatodik helyen áll a santiagoi (Chile) egyetem, 1000-en felül való hallgatójával, százkilenczedik Amsterdam (városi egyetem) 975 hallgatóval, száztizenharmadik Zürich 901 hallgatóval, száztizenhatodik Kazán 859 hallgatóval, száztizennyolczadik helyen áll a zágrábi 829 hallgatóval, közte 730 rendes. Százhuszonnegyedik Jena 738, százhuszonnyolczadik Bazel 695 hallgatóval, százharminczegyedik az odesszai orosz egyetem 675 hallgatóval, százharminckilenczedik Florenz 602 hallgatóval, száznegyvenötödik a csernoviczi osztrák egyetem, mely szintén 6 felsége nevét jogosított viselni, mint a kolozsvári. Száznegyvenhatodik a szófiai 483 hallgatóval, százötvenedik a jászvásári (Jassy) 420 hallgatóval, százötvenedik a belgrádi 377 hallgatóval, százötvenharmadik a kiotoi, a második japán egyetem 363 hallgatóval, százhatvanadik helyen áll 316 hallgatóval az adelaidei ausztráliai egyetem, mely egy idős a kolozsvári egyetemmel. Százhetvenkettedik a marseillei egyetem 174 hallgatóval, százhetvenkilenczedik — utolsó a ferrarai egyetem 109 hallgatójával, közte 106 rendes hallgatóval.

A felsorolt egyetemek közül hiányzik a londoni. Ennek oka az, hogy az egyetem most 24 külön főiskolából áll, melyek együttvéve képezik az University of London-t.

Műegyetem 53 van. Népességre első köztük Glasgow 4587 hallgatóval, második Berlin 4441 hallgatóval, közte 3157 rendes, harmadik a müncheni 2480 hallgatóval, negyedik a bécsi 2250 hallgatóval, ötödik a budapesti 1825 hallgatóval, hatodik a rigai politechnikum

1770 hallgatóval, tizedik a zürichi (1899/900.) 1456 hallgatóval) tizenkettedik a prágai cseh főiskola 1277 hallgatóval, tizennegyedik Szent-Pétervár 1100 hallgatóval, tizenhatodik a moszkvai 1002 hallgatóval, 17-ik a szentpétervári útépítő- és vízbenépitésre képező intézet 863 hallgatóval, 20-ik a londoni 779-el, közte 592 este tanuló, 29-ik Páris 472, 35-ik Szt.-Pétervár polgári mérnökképző 353 hallgatóval, 34-ik Helsingfors 372 hallg., 39-ik Szt.-Pétervár, elektroteknikai intézet 300 hallg., 44-ik Nápoly 210, 49-ik Lyon 98, 50-ik Madrid 80, 53-ik Marseille 30 hallgatóval.

Az akadémiák, önálló fakultások közt 186 között első a párisi művészeti iskola 2000 hallgatóval, 5-ik a bombayi Szt.-Xaver kollegium 1450 hallg., 15-ik a kalkuttai Madras-College 925 hallgatóval, 33-ik a párisi politikai tudományokat tanító szabad iskola 600 hallgatóval, 36-ik a római Coll. de propaganda fide 520 hallg., 65-ik a *debreczeni* ev. ref. főiskola 319 hallg., 66-ik a lissaboni orvos sebész iskola, 71-ik az eperjesi evang. theol. és jogakadémia 256 hallg., 75-ik a szentpétervári papképző 242 hallgatóval, 74-ik a nantesi orvos gyógyszerész iskola, 75-ik a hibásan *Pressburgnak* elferdített *pozsonyi* jogakadémia 242 hallgatóval, 82-ik a madridi magasabb építő-iskola 223 hallgatóval, 83-ik a hibásan *Grosswardcinná* ferdített *Nagyvárad* jogakadémiája 222 hallgatóval, 87-ik a moszkvai papképző 212 hallgatóval, 88-ik a *Kaschaura* ferdített *Kassa* jogakadémiája 201 hallgatóval, 100-ik a római női főiskola 165 hallgatóval, 108-ik a firenzei női főiskola 152 hallgatóval, 112-ik a sárospataki ev. teol. és jogakadémia, 114-ik a *Fünfkirchennek* rosszús elnevezett, de tudományos műhöz illő alapos-sággal csakis *Pécsnek* nevezhető város jogakadémiája 145 hallgatóval, 115-ik a san santiagoi (Chile) pedagógiai intézet, a kecskeméti jogakadémia 120-iknak jutott 120 hallgatójával, vele egyenlő népesség tekintetében az indiai Cuttak college je és Anglia Wales tartományában levő Lampeter város Szt. Dávid kollegiuma, mely összeköttetésben áll az oxfordi és cambridgei egyetemmel, 139-ik a sorban a kalkuttai örmény kollegium (Armenian Coll.) 140-ik a tudományos szempontból menthetetlen felületességgel hibásan *Erlaunak* elnevezett Eger jogakadémiája 95 hallgatóval, 158-ik a stockholmi fogorvosi intézet 65 hallgatóval, de ki ne hagyjuk a 155-ik helyre jutott bpesti rabbiképző intézete 67 hallgatóval, 168-ik a bécsi Pazmaneum 40–50 hallgatóval, 169-ik a bpesti evang. teológiai akadémia 44 hallgatóval, a kolozsvári hasonló intézet még mindig nem jutott be a statisztikába, utolsó a triesti kereskedelmi főiskola 14 hallgatóval.

A gazdasági intézetek közt 43 között első a nancy-i erdőmivelési akadémia 1886 hallgatóval, 10-ik a selmezi (világért sem Schemnitz, ez tudatlanságra valló elnevezés) bányász és erdőszeti akadémia 263 hallg., 20-ik a magyaróvári gazdasági akadémia, 24-ik a keszthelyi gazdasági tanintézet, 29-ik a hohenheimi egykor oly híres gazdasági

int., 34-ik a volt kolozsmonostori, de most már kolozsvári gazdasági tanintézet 80, melyet megelőz 32-iknek a debreczeni gazd. tanintézet 97 hallgatójával.

Az állatorvosi tanintézetek közt 23 közül első a berlini 486 hallgatóval, második a kazáni orosz intézet 452 hallgatóval, harmadik a budapesti főiskola 384 hallgatóval, negyedik a madridi 344, ötödik a bécsi 305 hallgatóval.

Ezekből a számokból bizalmat és okulást kaphatunk arra, hogy felsőbb tanintézeteinket népesség és fejlődés tekintetében, nemzetközi mértékkel is mérve, nagyon számbaveendőnek tarthassuk. A mi természetesen arra adjon impulzust, hogy ezek tovább fejlesztésének folynia kell. Az eredmény, külső hatásában is, főként egy ennél teljesebb képet nyújtó kimutatásból hazánkra nézve a külföld előtt büszkeségünkre lehet.

Gyalui Farkas.

Kéziratok a gr. Kemény-féle gerendi kastélyból. 1857 nyarán szállították el a *gerendi* kastélyból azt a nagybecsű könyv- és kéziratgyűjteményt, melyet egykori tulajdonosa gr. *Kemény József* végrendeletileg az alapítandó Erdélyi Múzeumnak ajándékozott. Azóta a gerendi kastély két gazdát cserélt s az ez év ápr. havában tartott árverezés alkalmával nagy alapítónknak a kastélyban maradt családi íratok is napfényre kerültek s avatatlan kezek által kiselejtezve, maculatura-papíros gyanánt eladattak. Az EME könyvtára igazgatója dr. Erdélyi Pál értesülve az esetről, kiküldte a könyvtár segédőrt, Szádeczky Bélát Gerendre, hogy az íratok sorsa felől tájékozást szerezzen s a mennyire lehet, azokat az Erd. Múzeum könyvtára számára megszerezze.

Akkor már a kiselejtezés s az íratok eladása megtörtént, de szerencsés véletlen, hogy azok nagy részét Torda-Aranyosmegye kir. tanfelügyelője visszaváltotta a gerendi boltostól, melyek így — mint arról a kiküldött személyesen is meggyőződött — Tordára, Téglás István kir. tanfelügyelő úr birtokába kerültek. A kiküldött feljuthatott a kastély padlására is, honnan az íratok a boltoshoz kerültek. Itt por és lom közül még íratokat válogatott ki s ezt és a boltosnál maradt anyag kiválogatott értékes részét az Erd. Múzeum számára magával is hozta. Ezzel s a később Nagy Gábor gerendi körjegyző és Páll Bálint tanító által beküldött anyaggal — kik az íratok megszerzésében a legnagyobb készséggel segítettek — mintegy 317 darabbal gyarapodott az Erd. Múzeum kéziratára.

Az íratok többnyire 1750—1850 között keltek s nagy részük inkább viszonylagos értékű, mint pl. a Kemény-család gazdasági följegyzései, konvencziós-levelei; nyugtatványok, számlák s egyéb följegyzések. De ezek között is nem egy van művelődéstörténeti értékű. Ilyenek azok a számlák, bevásárlási jegyzékek, melyek a különféle árú árait s a használati cikkek neveit tüntetik fel. A gazdasági íratok között kiváló érdekek főként a konvencziós-levelek. Érdekes az a